

Birgitta Almgren

Peter Weiss – författare mellan Sverige och DDR

Introduktion

I *Birgitta Almgrens* bok *Inte bara Stasi...* (2009) handlar Kapitel 9 (sid. 370-405) om de problematiska relationerna mellan författaren och Östtyskland. Nedan återges det avsnitt (boksida 382-390) som specifikt rör förvecklingarna kring pjäsen *Trotskyj i exil*.

Efter utdraget följer ett utdrag ur en tidningsartikel ("Missvisande om Peter Weiss") av *Gunilla Palmstierna-Weiss* (hustru till Peter W), som ifrågasätter en del av Birgitta Almgrens uppgifter och tolkningar.

Se även [Werner Schmidt: Peter Weiss och teaterpjäsen Trotskyj i exil](#) som behandlar *Trotskyj i exil* ur betydligt fler synvinklar.

Martin F 31/1 2017

Konflikt kring Trotskyj-dramat

Efter uppgörelsen med Hermann Axen och Wilhelm Girus 1966 följde en tid av fruktbart samarbete mellan Peter Weiss och Volkstheater i Rostock. Exempelvis gjorde Rostockteatern ett framgångsrikt gästspel i Sverige i februari 1967 med Peter Weiss *Rannsakingen*, *Die Ermittlung* i regi av Hanns Anselm Perten. Detta värderades av DDR:s utrikesministerium, som "ett mycket framgångsrikt bidrag" för att utveckla de kulturella förbindelserna mellan Sverige och DDR.

Men samtidigt som 100-årsminnet av Lenins födelse firades i hela den socialistiska världen

premiärvisades Weiss drama *Trotski im Exil* i Düsseldorf i januari 1970. Eftersom Trotskij i sovjetisk historieskrivning betraktades som förrädare och folkets fiende och Weiss i dramat ger en positiv bild av en man som tror på förnuft och solidaritet reagerade DDR:s kulturbyråkrati åter häftigt. Det var en provokation mot sovjetisk historiedoktrin. Weiss drama som handlar om konst och självförnekelse, om servil partipolitisk underkastelse sågs som försök att rättfärdiga Trotskij och Weiss anklagades för ”trotskistisk ideologi” och ”antisovjetisk hets”. Weiss kommenterar i sin dagbok: Häftiga reaktioner [...] Brytningen börjar.” Av dagboken *Rekonvaleszenz*, som utgavs först efter hans död, framgår hur den hårda kritiken ledde till ett psykiskt sammanbrott som förde honom ”till gränslinjen”, till gränsen mot döden, som han uttrycker det. Han brottas med tvivel och frågar sig hur det var möjligt att dessa DDR-kulturpolitiker som själva under nazidiktaturen för sin politiska övertygelses skull hade utsatts för tortyr, koncentrationsläger och svåra år i exil ändå inte nått fram till tolerans och insikt om att konst, litteratur och musik kräver frihet.

Det tystnade kring Peter Weiss. I DDR blev han enligt egen utsago ”persona non grata”. DDR-medborgare fick stränga anvisningar hur de skulle förhålla sig till honom. Alla eventuella samtal med honom måste dokumenteras och rapporteras. Detta medförde att till och med personer som var Weiss personliga vänner ängsligt bad partiet om riktlinjer för hur de skulle agera när de mötte Weiss. Se exempelvis brev från generalintendenten Hanns-Anselm Perten.

DDR-delegationer som varit i Sverige kunde gång på gång bekräfta Weiss vilja till samarbete. Också en grupp från Berliner Ensemble med professor Rudolf Penka, Werner Hecht och Joachim Tenschert, betonade Weiss engagemang för DDR i Sverige. Före resan till Sverige hade de fått anvisningar för hur samtal skulle föras med Peter Weiss. När de sedan anlände till Stockholm fick de en genomgång på DDR:s handelskammare inför mötet med Peter Weiss. Efteråt dokumenterade de i detalj i en hemligstämplad reserapport hur mötet med Peter Weiss i Stockholm i maj 1970 avlöpt, vad som diskuterats och bekräftade sedan att mötet hade hållits helt enligt de riktlinjer som de fått. Uppdraget hade utförts ”enligt plan”. Rapporten till Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten, MfAA, diariefördes under beteckningen ”hemligt personligt”, *Vertraulich persönlich*. Weiss hade enligt rapporten betonat att Trotskij-dramat inte hade skrivits *mot* de socialistiska länderna utan *för* deras teatrar. Han hade inte avsiktligt planerat att visa pjäsen under Lenin-året utan var mycket bestört över de häftiga reaktionerna, bl.a. från sin översättare i Moskva, Lew Ginsburg som anklagat honom för ”antisovjetism” i *Literaturnaja Gaset*a. Weiss hade heller inte räknat med att Deutsche Akademie der Künste skulle reagera så kraftigt. Mycket bedrövad hade han varit över att hans brev till Institut für Marxismus-Leninismus och till SED:s Centralkommitté ännu inte besvarats. I rapporten beskrevs Weiss som en man som ”långsamt höll på att hämta sig psykiskt och fysiskt från bråket i Düsseldorf” efter premiären på dramat om Trotskij.

Stasi utvärderar och bedömer

För rapportörer och informatörer var det säkert politiskt meriterande att kunna berätta om lyckade försök att stärka Peter Weiss lojalitet, att få honom på rätt politiskt spår igen. Dessutom ville många av dem säkert också hjälpa honom att bli accepterad av DDR-myndigheterna. I Stasiarkivet finns rapporter om möten med Peter Weiss som granskats källkritiskt av Stasis egna utvärderare inom Avdelning XX. I juni 1970 exempelvis nagelfars en rapport som anses alldeles för subjektiv och partisk. Personerna, två teaterarbetare [anonymiserade] från Berliner Ensemble, som skrivit reserapporten, hade träffat Peter Weiss i Stockholm i mars 1970. Weiss hade vid det tillfället bittert beklagat bristen på förståelse i DDR. Men han hade bekänt sin socialistiska övertygelse och förutspått att historien skulle ge honom rätt en gång. Stasi-utvärderarna tvivlar på att rapportörerna hade fört en ”partimässig diskussion” med Weiss, eftersom de var kända för att vara ”ideologiskt labila”. Dessutom var de ”äregiriga och hade ambitioner att gälla som erkända Brecht-expert”. I rapporten framhålls

hur nedslagen Weiss var: dels hade hans Trotskij-pjäs blivit ett misslyckande i Västtyskland, dels hade de socialistiska länderna beslutsamt vänt sig från honom. Men Weiss skulle också ha framfört att vreden mot DDR ändå inte skulle avhålla honom från arbetet i svenska kommittén för erkännande av DDR. Stasis utvärderare i avdelning XX misstänker att de fått uppdrag av Brechts änka Helene Weigel att försöka ta reda på hur man kunde hjälpa Peter Weiss. Men deras egentliga uppdrag hade varit att hålla teatervetenskapliga föredrag — inget annat. Stasis utvärderingsavdelning rekommenderar att de båda som skrivit rapporten skulle informeras om vilka ramar som gällde, samtidigt ”borde deras reseverksamhet i det kapitalistiska utlandet inskränkas”.

Den här rapporten om en resa i mars 1970 påminner om den nyss nämnda rapporten av Tenschert, där Weiss i april 1970 uttalat sig på liknande sätt om sin vrede men också om sin beredvillighet att ställa upp för DDR. I båda fallen rör det sig om teatervetare från Berliner Ensemble som av Stasi misstänks ha sympati för Weiss. I Stasirapporten är namnen anonymiserade. Kan det röra sig om samma personer och samma resa? Det som talar mot detta är att det dels rör sig om olika tidpunkter, dels har den första teatergruppen förberetts på möte med Weiss och fått direktiv för hur de skulle argumentera, vilket den andra inte hade fått. I övrigt finns stora likheter i formuleringar, men frågan kan inte avgöras med hjälp av det källmaterial som jag hittills fått till mitt förfogande.

Genomgångar av Stasiakter visar att Stasi bedrev noggrann källkritik. När IM-rapporter och reserapporter inte överensstämde, när utvärderarna misstänkte faktafel, missförstånd, tillrättalägganden eller rena falskationer beställdes nya rapporter och analyser för att få en totalbild från flera synvinklar. När Stasi-informatörer var för improduktiva eller opålitliga kopplades de genast bort från verksamheten.

Hermann Kant — författarkollega och Stasi-IM

Också den i Sverige välkände författaren Hermann Kant rapporterade till Östberlin om Peter Weiss. När Stasi-arkiven öppnades avslöjades att Hermann Kant i alla år från tidigt 1960-tal arbetat för Stasi som IM under täcknamnet *Martin*. Kant skrev rapporter om författarkolleger både inom och utom DDR, såväl som författare, som *IM-Martin* och från 1978 också som ordförande i författarförbundet till SED:s kulturavdelning. Hans rapporter om Peter Weiss bidrog med all säkerhet inte till att mildra Weiss konflikter med Politbyrån. I sin rapportering visade Kant tydligt hur han tog avstånd från Weiss. Uppenbarligen ville Kant kvalificera sig politiskt, dels genom en bok om Stockholm, dels också genom sin rapportering om Weiss i Sverige.

När Kant samlade material för en bok om Stockholm, som publicerades 1971, uppsökte han Peter Weiss. Efteråt skrev han nedlåtande om ”mannen med den misslyckade, skadliga Trotskijpjäsen”. Helt partitroget skrev Kant att Weiss hemfallit åt den där olycksaliga saken med Trotskij, *die unglückselige Sache*. Kant intog en beklagande och överlägsen attityd, Weiss hälsa var ju inte den bästa. Men enligt Kant var Weiss helt medveten om att han hade gjort sig skyldig till ”ett politiskt fel” med dramat. Det var uppenbarligen svårare för Weiss att komma till rätta med det än om han hade gjort ett rent konstnärligt misslyckande, allt enligt Kant.

Den här texten av Kant kan jämföras med hans Stasirapport från samma resa som är mycket utförligare och mer detaljerad. Vid ett möte med sin ledningsofficer Pönig 14.7.1970 återger *IM-Martin*, alltså Hermann Kant, samtal i Weiss lägenhet i Stockholm efter att hans hustru Gunilla Palmstierna-Weiss lämnat hemmet för ett Vietnam-möte. Kant hade förklarat för Weiss hur ”naivt” det varit att skriva om Trotskij när hela världen firade Lenin. Men Peter Weiss förklarade att han överraskats av de starka reaktionerna och över sin sovjetiske översättare Ginsburgs angrepp. Själv hade han endast uppfattat sitt drama som ett diskussionsinlägg. Det smärtade honom att få applåder ”från fel sida”. *IM-Martin* rapporterar:

Mannen är djupt splittrad. Han slits fram och tillbaka och försöker a kontakt med vänster-revolutionära strömningar utan att förlora kontakten med socialistiska länder. Han är som en vindflöjel och det skadar honom politiskt utan att han kommer vidare rent konstnärligt.

Enligt rapporten hade Weiss blivit ”starkt berörd” av samtalet och insikten om att stycket var ett konstnärligt misslyckande. Strax därefter hade han häftigt insjuknat. *Martin* alias Kant kommenterar torrt: ”Jag telefonerade’ med hans hustru och hon förklarade att han tagit allt detta mycket hårt, *sehr zu Herzen genommen hätte.*” Stasirapporten om Stockholmsbesöket avslutas med konstaterandet att det inte funnits något tecken på att Weiss låtit sig inspireras eller styras av någon utifrån: ”Men det betyder ju inte att det inte är så, men jag kunde inte se något som tyder på detta, något som styrker en sådan misstanke.” 1965 däremot hade Hermann Kant som *IM-Martin* skrivit en positiv karaktäristik av Peter Weiss:

Karaktärsmässigt måste han bedömas som en övertygad antifascist, för vilken konsten är helig, *dem die Kunst heilig ist.*

Inför sin bok *In Stockholm* tillbringade Kant flera veckor i Sverige för research. Det hela var ett beställningsarbete av Politbyrå i Östberlin. Boken var avsedd att få en viktig funktion i propagandan mot ”icke socialistiska länder”. Detta kan beläggas bl.a. av ett utlåtande av Egon Ranft, som då var chef för Sverige-sektionen i DDR:s utrikesministerium, MfAA. Det gällde att bevisa att ett socialdemokratiskt system inte var något alternativ till socialism och kommunism. Kants bok om Stockholm blev en satirisk, skoningslös skildring av en enligt hans framställning fullständigt misslyckad välfärdsstat. Hans Stockholmsbeskrivning domineras av elände, arbetslöshet, drogmissbruk, våld och självmord. Kant skriver: ”Då insåg jag att välstånd inte räcker för att undanröja barbari.”

Bakgrunden till Kants arbete med Stockholmsboken framgår av den bevarade korrespondensen mellan SED, Kurt Hager i Politbyrå och förlag. Kants manuskript till hans bok *Impressum* hade fått stark kritik i lektörsutlåtanden för brister när det gällde den politiska framställningen. Manuskriptet hade länge hållits tillbaka eftersom hans romanhjältar inte betedde sig som socialistiska förebilder. Dessutom fanns passager i boken där partifunktionärer framställdes alldeles för komiskt och ironiskt. Analyser av korrespondensen mellan lektörer, förlag och författare visar att små till synes betydelselösa detaljer förstörades upp och bedömdes som politiskt brännbara. Till och med några meningar i Kants manuskript om ett tak på en lada var politiskt inkorrekt eftersom det stod i texten att det blivit skadat av ”en sovjetisk granat”. Texten måste genast ändras så att taket i stället hade förstörts av ”en packe västtyska flygblad” som med hjälp av en ballong flugits in i DDR. Det handlade om politiska grundbegrepp, klasskamp och konvergensteorier. Först hade Kant motsatt sig ändringar i manuskriptet men var till sist ändå beredd att stryka passager och ändra ordval. Men det räckte inte. Han måste kvalificera sig och det skulle ske med boken om Stockholm. Hermann Kant inte bara arbetade som IM, han fogade sig också efter partiets direktiv och på det viset kunde *Impressum* slutligen publiceras.

Lovord från DDR:s ambassad

Partiledningen i DDR intog en misstänksam attityd mot Peter Weiss, men det intressanta är att DDR-representanterna i Sverige endast hade lovord för Peter Weiss. Handelskammaren och DDR-ambassaden framhåller ständigt Peter Weiss lovvärda insatser. För dem är han en viktig kontaktperson och dörröppnare. Tack vare honom når man fram till många svenska nyckelpersoner. Peter Weiss får beröm för allt stöd och all hjälp när det gällde DDR:s sak i Sverige.

Men kulturmyndigheterna i Berlin var ändå skeptiska och krävde gång på gång information om Peter Weiss inställning till DDR och också upplysningar om hans mentala och fysiska tillstånd. Här några exempel som illustrerar viljan och behovet från båda sidor att inte bryta kontakten: Peter Weiss hade i samtal försäkrat att det bråk som han hade med DDR inte hindrade honom att arbeta för svenskt erkännande av DDR. Detta rapporterades i juni 1970 av

en annan IM, som av Stasi klassificerades som "tillförlitlig", *zuverlässig*. Men det tillfogades i Stasirapporten: Weiss var mycket förbittrad, *in einer erhe blich verbitterten Verfassung*. I april 1971 rapporterade Jochen Preußler, Stockholmskorrespondent för Neues Deutschland, om ett möte som han haft med Peter Weiss i Stockholm. Preußler berättade att Peter Weiss varit djupt deprimerad eftersom han trodde att DDR "sågat" honom. "Han söker kontakt med oss, med Neues Deutschland, överhuvudtaget med DDR." Samtalet hade ägt rum i "vänskaplig och öppen atmosfär". Preußler hade klargjort att också från DDR:s sida fanns viljan att fortsätta kontakten. Mycket noggrant antecknades att de samtalsämnen som behandlades var helt enligt Politbyråns rekommendationer och argumentationshänvisningar. Samtalet hade varat en timme. Weiss skulle enligt Preußlers rapport ha lovat understödja Preußlers arbete för Neues Deutschland i Sverige och också kontinuerligt lämna "vissa informationer", *bestimmte Informationen*.

Peter Weiss "icke önskvärd" i Östberlin

Myndigheterna i Östberlin betraktar den tyskfödde dramatikern Peter Weiss som en "icke önskvärd person".

Förlaget Suhrkamp i Frankfurt kunde på onsdagen bekräfta uppgifterna från Västberlin om att Weiss i tisdags hade vägrats att passera gränskontrollen till östsidan med motiveringen att han var "icke önskvärd".

Så sent som i lördags var Weiss i Östberlin för att delta i förhandlingar.

Peter Weiss pjäser spelas numera inte i Östeuropa sedan han försvarat Trotskij i "Trotskij i exil".

På onsdagskvällen skall han närvara vid premiären i Västberlin på sin nya pjäs "Hölderlin" på Schillerteatern.

★

DN 7/10 1971

Gränsintermezzo — "Peter Weiss icke önskvärd i Berlin"

Den 7 oktober 1971 publicerade *Dagens Nyheter* en kort nyhetsartikel om ett intermezzo två dagar tidigare i Berlin vid gränsövergången Bahnhof Friedrichstrasse. Weiss hade under förödmjukande omständigheter kvarhållits vid gränsövergången till Östberlin. Inreseförbud hade enligt Stasiprotokoll utfärdats på kulturministerns order i april 1970 och upphävdes först efter ingripande av presidenten i Akademie der Minste, Konrad Wolf, sedan Gunilla Palmstierna-Weiss kontaktat honom och förklarat det besvärliga läget." Åter kallades Peter Weiss till möte med Kurt Hager och Alexander Abusch i Politbyrån." Det nya förhåret, *Aussprache*, ägde rum i Centralkommitténs gästhem i Östberlin. I sina anteckningar skriver Weiss att anledningen till mötet var "Trotskij-komplexet". Före mötet hade han varit fast besluten att inte ge vika. Det kunde inte bli tal om återtagande av pjäsen. Men två skarpa fronter bildades. Åter utsattes han för ideologiskt tryck. Med hjälp av ett ideologiskt språk igångsattes åsiktsförtryckets mekanismer igen under skenet av öppenhet och tankefrihet. Men friheten hade sina

gränser. Hager och Abusch visade enligt Weiss anteckningar från 23 november 1971 inga som helst tecken till förståelse för Weiss ståndpunkt. Weiss noterar att hela samtalet dokumenterades av Hagers sekreterare.

Trotsky-dramat — jag har tagit tillbaka”

Weiss anteckningar kan nu jämföras med ett protokoll på tre sidor som finns bevarat i SED-arkivet i Berlin. Det är ett protokoll som skrevs den 27 oktober 1971 av sekreterare Erika Hinckel och det är uppenbarligen en utskrift av en bandupptagning från mötet fem dagar tidigare den 22.10.71 med frågor från Kurt Hager och Alexander Abusch och med Peter Weiss svar. Första frågan: ”Hur tänker ni er ett fortsatt samarbete?” P.W.: ”Trotsky-dramat står i vägen. Dramat ska inte uppföras mer, men jag vill inte offentligt förklara mig. [...] Jag har tagit tillbaka åsikten som framställs där.”

I protokollet anges således klart att främsta hindret för fortsatt samarbete var Trotsky-dramat. Meningsutbytet fortsatte enligt protokollet. Kurt Hager:

Vi var och är upprörda över dramat. För oss är det inte ett teoretiskt problem utan en fråga om klasskamp, om partiets politik, om dess kamp för socialismen. [H Vi noterar att P.W. inte subjektivt ville orsaka skada. Men objektivt faktum är att dramat skadar de socialistiska länderna.

Weiss fick därefter redogöra för sin åsiktsändring, berätta att han förbjudit en nyuppsättning i Bremen trots att redan flera repetitioner ägt rum. Men det räckte inte. Weiss måste göra avbön och dra in stycket. Kurt Hager betonade att en offentlig bekännelse trots allt inte var nödvändig. Det skulle räcka med att Weiss tog helt avstånd från tidigare åsikter. Men om han fortsatte att försvara Trotsky skulle samarbetet vara slut. Oavsett om han hade haft någon avsikt bakom eller inte, så innebar hans drama objektivt ett stöd för *antikommunismen* eftersom det bolsjevikiska partiet vuxit fram i kamp mot trotskismen. Fortsatt samarbete med Akademie der Künste och Deutsches Theater var bara möjligt om Weiss tog helt avstånd från dramat. Om han framhårdade skulle kontakterna avbrytas. Protokollet avslutas med att P.W. sammanfattade samtalet. Weiss uttryckte sin glädje över ”den nya möjligheten till samarbete” och hoppades snart få arbetskontakter för att sätta upp sitt drama Hölderlin. Han lovade att ”stärka basen för förtroende” och skulle så snart som möjligt tala med ”de sovjetiska kamraterna”, *die sowjetischen Genossen*. Den sista punkten var inte minst viktig. Den visar att i DDR:s kulturpolitik fanns hela tiden beroendet av Sovjetunionen och ständigt hänsynstagande till reaktioner från Moskva. Detta hänsynstagande till Sovjetunionen skulle visa sig senare också i utlåtandena om Weiss roman *Motståndets estetik*.

”Jag har korrigerat mig!”

Enligt Weiss notiser i efterhand ville han verkligen ”undanröja den schism som uppstått”. Han betonar att han inte hade någon anledning att ta allt tillbaka. Det var en principfråga som han klart avvisade, men samtidigt ville han inte avstå från samarbetet med teatern i Rostock:

Naturligtvis kvarstod frågan om jag inte av princip borde ha avvisat varje påverkan utifrån på mitt arbete som författare. Då hade hela överläggningen varit onödig och en fortsatt verksamhet vid teatrarna i DDR inte längre kommit i fråga. Sådana uppgörelser hörde till arbetsvillkoren för skriftställare i DDR, och liksom förut ville jag inte avstå från förbindelserna till Pertens scen.

Peter Weiss skriver här något vagt och undanlidande. Enligt protokollet i Büro Hager hade han givit efter för SED:s Politbyrå och själv ställer han sig frågan i sina notiser *om han inte av princip borde ha avvisat varje påverkan*. Vad Peter Weiss egentligen sagt vet vi fortfarande inte med säkerhet. Var det ändå inte så som det framskymtar av dessa texter att han navigerade politiskt skickligt och taktiskt för att få behålla kontakten med DDR? Något som ytterligare styrker denna förmodan är följande: I Stasiarkivet finns en ”operativ information” från ett parti-ledningsmöte den 14 oktober 1971, där professor Perten omtalat att han på uppdrag av SED:s Centralkommitté förde förhandlingar med Peter Weiss om att han skulle mottas

ärofullt i DDR, *in Ehren aufgenommen werden*, om han bara distanserade sig från Trotskij-pjäsen. Detta var således i oktober, samma månad som sedan inreseförbudet för Weiss upphävdes.

Ett år senare kommenterade Peter Weiss rabaldret kring Trotskij-dramat inför en delegation från SED:s centralkommitté på Sverigebesök. Efter delegationens samtal med Peter Weiss kunde delegationen rapportera att Weiss förhållande till DDR nu ”åter var i ordning”. Uttryckligen skulle Peter Weiss ha sagt om sin Trotskij-pjäs: ”Jag har korrigerat mig. Helst skulle jag önska allt o gjort.”

Uppenbarligen hade DDR också den här gången lyckats disciplinera Peter Weiss, åtminstone utåt. Det skulle ha varit en stor prestigeförlust om Weiss offentliggjort försöken att tysta honom.

Gunilla Palmstierna-Weiss: ”Missvisande om Peter Weiss”

Utdrag ur artikel i *Dagens Nyheter* (DN-kultur) 2/11 2006

Birgitta Almgrens formulering ”För att få publicera och uppföra sina dramer i DDR tvingades han till anpassning” ...är missvisande. PW var inte en person som tvingades till anpassning. Han gjorde inga eftergifter. Vilket parti han än hade tillhört hade han ha varit en obekväm person. För DDR:s partiledning blev han obekväm. PW trodde på en humanistisk socialism.

Det förvånar mig alltid att såväl Stasidokument som de dokument som finns i Bundesarchiv okritiskt betraktas som om de representerade hela sanningen. Jag har läst både sådana protokoll som handlar om Peter och mig och sådana som handlar om andra i dessa arkiv, protokoll som tydligt vittnar om att den som återgivit samtalen både friserat och manipulerat sanningen. Även protokollen om PW skulle passas in i systemet.

PW var bosatt i Sverige men han hade sitt verksamhetsfält framför allt i de båda tyska staterna, två stater med vitt skilda system. För honom var turbulensen såväl i det socialistiska Öst- som det kapitalistiska Västtyskland produktiva inspirationskällor. Till det neutrala och lugnare Sverige drog han sig tillbaka för att kunna arbeta, vilket han ofta anklagades för av de oppositionella i DDR. Just därför ansåg PW att det var hans plikt att kritiskt granska DDR, vilket inte uteslöt hans tro på en humanistisk socialism. Han önskade att den skulle förverkligas i DDR.

Därför ville han att hans pjäser skulle spelas i DDR, men aldrig till priset av anpasslighet. Weissforskaren Manfred Haiduk fick se sitt verk ”Der Dramatiker Peter Weiss” i två band beslagtagna och förstörda. Vännen Haiduks trista erfarenhet bidrog naturligtvis till att PW inte vek en tum i sin syn på författarens rätt att kritisera.

Birgitta Almgren citerar PW:s 1981–1982 utkomna dagböcker och anser dem vaga på flera punkter. Dessa publicerade Notisböcker är PW:s egna utdrag ur och omarbetningar av inalles 60 anteckningsböcker han dagligen skrev i. Själv betraktade han de utgivna böckerna mera som romaner än som dagboksanteckningar. Vagheten beträffande sammankomsterna med Hager, Abusch, Kurella, Girnus och Gysi är en iscensatt tankeställare. En tankeställare som vidareutvecklades i beskrivningen av Stalins Moskvaprocesser i ”Motståndets estetik”. Senare i år kommer en fullständig utgåva av samtliga dagböcker ut på CD-ROM i Tyskland med källkritiska kommentarer av professor Jürgen Schutte vid Freie Universität i Berlin. Först då kan man i sin helhet ta del av PW:s synpunkter och avgöra huruvida han var vag i sin bedömning av den politiska situationen i DDR eller ej.

...

1970 hade den nyskrivna pjäsen ”Trotskij i exil” premiär. Den skulle inviga det nya teaterhuset i Düsseldorf. Pjäsen var dessutom tillägnad det då aktuella Leninåret i DDR. Naivt nog

trodde PW att han med den pjäsen kunde bidra till diskussionen mellan de olika fraktionerna inom socialismen och kommunismen och om möjligt till försoning mellan fientliga sidor. Det hela utmynnade i en katastrof.

I väst blev uppsättningen totalt nedgjord och i öst blev PW stoppad på övergångsstället mellan öst och väst, Friedrichstrasse, såsom icke önskvärd. Chocken var stor.

Jag hade inresevisum och kontaktade vår nära vän filmregissören Konrad Wolf, presidenten för Akademie der Künste i Östberlin. PW kunde återvända till Västberlin, men i två år var han därefter persona non grata i DDR.

En delegation skickades upp till Sverige för att tala PW till rätta. Den bestod av Konrad Wolf med skådespelande hustru och två personer från politbyrån. Senare tillstötte från Väst den politiske kabaréartisten Wolfgang Neuss.

Under de dagar som dessa personer bodde hos oss talades det överhuvudtaget inte om partipolitik. Man åt och drack. Problemet med Trotskijpjäsen togs upp.

Diskussionen rörde sig då mest om den konstnärliga uppbyggnaden av pjäsen.

PW var själv otillfredsställd med vissa partier och tänkte skriva om delar av pjäsen.

Bland annat skildringen av DADA-konstnärerna som hade initierat revolutionen inom konsten. De skulle få ett större utrymme. Även Trotskijs andra hustru Natalja Sedowa skulle spela en större roll i pjäsen. Men skildringen av Trotskijs liv och Stalin ändrades inte.

Lagom till hemfärden, vid avskedet på stationen, erinrade sig Konrad Wolf att hans egentliga uppdrag hade varit ”att tala PW tillrätta och begära hans avbön”. PW säger då till Konrad Wolf att skriv vad du vill så att vi får detta ur världen. Det är inte alltid allting går efter protokollet.

Att PW om Trotskijpjäsen skulle ha sagt ”Helst skulle jag önska allt ogjort” är fria fantasier. Om Konrad Wolf eller någon av de politiska medresenärerna uttryckt sig så får det stå för dem.

Lästips:

Peter Weiss: [Trotskij i exil. Pjäs i två akter](#) (själva teaterpjäsen)

Ernest Mandel: [Trotskij i exil av Peter Weiss. Anteckningar till premiären av den tyska uppsättningen](#) [1970]

Gerry Foley: [Kreml öppnar eld mot Trotskij i exil](#) (sovjetiska reaktioner på pjäsen) [1970]

George Breitman: [Peter Weiss och den historiske Trotskij](#) (diskuterar hur de verkliga händelserna förhåller sig till pjäsens framställning) [1972]

Stefan Steinberg: [De falska vännerna till Peter Weiss, tysk dramatiker, filmare och romanförfattare](#) [2016]

Werner Schmidt: [Peter Weiss och teaterpjäsen Trotskij i exil](#) [2016]